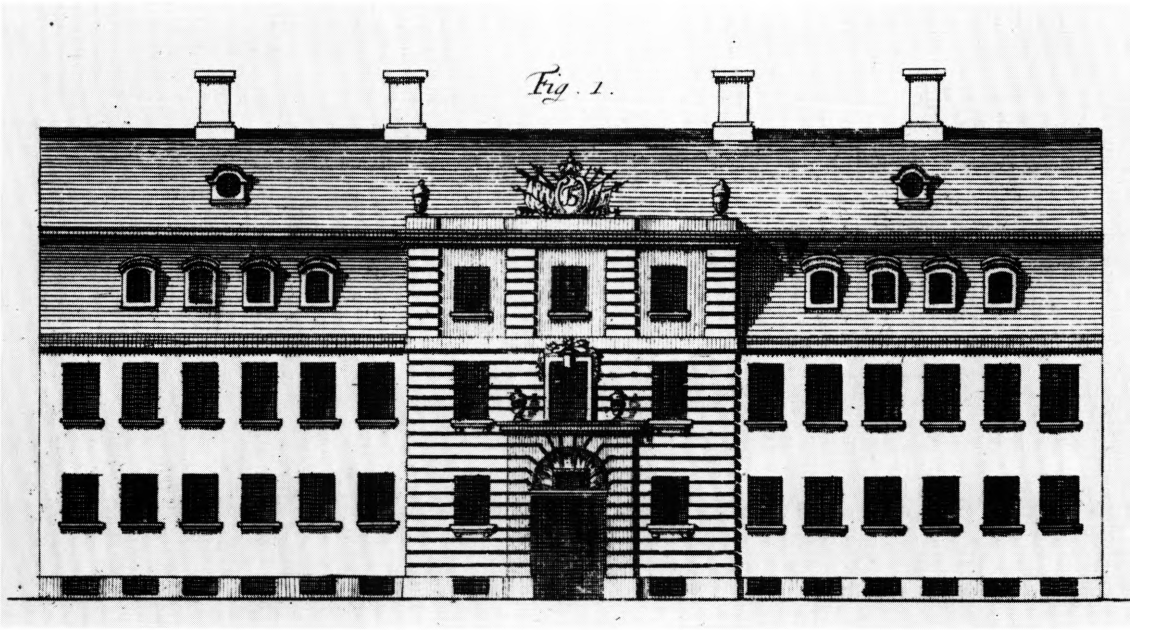

Fig. 174. Christians Plejehus, hovedbygningens facade til Store Kongensgade (s. 195), efter Pflueg 1765. – *Christian's Hospital. Facade of the main building towards Store Kongensgade.*

KIRKEN I CHRISTIANS PLEJEHUS

NOTER S. 199

Historisk indledning. Det tidligere Krigshospital (jfr. s. 125f), nu kaldet Christians Plejehus, efter Christian VII, flyttede 1767 fra Ladegården til Store Kongensgade, hvor kommerceråd Gilles Vilhelm Daemens store fabriksanlæg var blevet ombygget efter tegninger af kaptajn Christian Carl Pflueg, der også blev institutionens første direktør.[1]

Antallet af personer var oprindelig beregnet til 300, men 1772 fandtes over 500, hvoraf hen mod halvdelen var børn. Alle var formerede i korporalskaber og underkastet militær disciplin. Børnene havde undervisningspligt, men der var ikke arbejdstvang for de voksne, som dog viste stor interesse for at tjene lidt ekstra.

Da staten 1775 ønskede at hjælpe nogle handelskompagnier til en god beliggenhed ved havnen og derfor flyttede Almindelig Hospital til Sølvgades kaserne, besluttedes det at flytte Christians Plejehus til kasernens voldfløj. Bygningerne i Store Kongensgade tænktes fremover anvendt til Det kongelige Opfostringshus, som året efter nødtvunget måtte flytte hertil fra sin ejendom på Christianshavn. I de 10 år Christians Plejehus forblev i Sølvgades kaserne, benyttede institutionen den i disse bygninger indrettede kirke, som er beskrevet i forbindelse med Almindelig Hospital s. 206-207. En omtale af Plejehusets forhold i Eckernförde fra 1785 falder uden for dette værks rammer.[2]

Det kongelige Opfostringshus eller Fattige Børns Opfostrings Huus, som det benævnes i fundatsen af 29. juni 1753, var oprettet, for at

200 drenge »udi samme hus nødtørftig, men dog ikkun med ordinaire føde, klæder og husgeråd, så ringe og så hårdt, som sundheden vil tillade, underholdes og forsynes, og der således opfødes og opdrages, samt vænnes til idelig arbejde, at de kunne holde og anse hver employ og condition, som dennem siden forekommer, og tilbydes, for en forbedring i deres vilkår«.[3]

Institutionen indledte sin virksomhed 1. okt. 1755, da de første tre drenge ankom til det nyopførte hus i Ovengaden oven Vandet på Christianshavn. Den endnu eksisterende bygning er opført af Johan Christian Conradi efter egne tegninger og kom 1777 til at huse Søkvæsthuset (jfr. s. 77f samt fig. 62). Stiftelsen rådede ikke over nogen egentlig kirkesal, men en sal

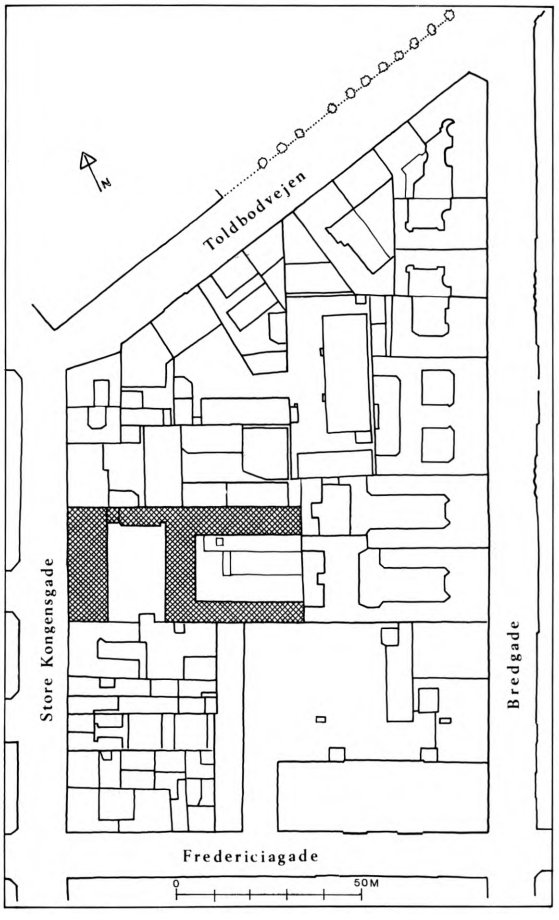

Fig. 175. Situationsplan af Christians Plejehus. Tegning MN 1984, efter Pflueg 1765. – *Site plan of Christian's Hospital.*

mod haven på første salen benyttedes – foruden til spisesal – til bøn, katekisering og undervisning, og i øvrigt gik børnene i Vor Frelsers kirke. Ved flytningen til Store Kongensgade kom institutionen i besiddelse af et til offentlig gudstjeneste indviet kapel, og der fremsattes ønske om, at Opfostringshuset måtte få egen præst.[4] Dette blev ikke imødekommet, og ifølge reskript af 2. okt. 1776 skulle børn og lærere herefter søge Almindelig Hospitals kirke. Opfostringshusets lærere skiftedes dog hver søndag i perioden 1777-93 til at holde prædiken i stiftelsens egen kirke, inden man samlet gik til gudstjeneste i Almindelig Hospital.[5] Herefter benyttede institutionen kun kirken ved den årlige højtidelighed på stiftelsesdagen, hvor bl.a. elevernes arbejder blev udstillet i kirken, ligesom der fremførtes en kantate og holdtes en festtale. Disse ceremonier afløstes dog i 1860'erne af en skovtur.

En del af drengene blev benyttet til at lede sangen ved gudstjenester i forskellige kapeller og stiftelser, men 1859 blev de fritaget for at synge i Almindelig Hospitals kirke og året efter i Abel Cathrines stiftelseskirke. Tjenesten i Frederiks Hospital og Tinghusets kirker ophørte i henholdsvis 1868 og 1878.[6]

Da Opfostringshuset så sjældent benyttede lokalet, viste andre interesse for at anvende det til møder mm. 1840 fik byens katolske menighed tilladelse til at afholde gudstjenester i kapellet, mens deres ny kirke, den senere S. Ansgars kirke, blev opført. Menigheden valgte imidlertid en anden løsning (jfr. DK. Kbh.By, 5, s. 355); til gengæld kom andre lejere til. Den tilladelse, som Foreningen for historisk Folkeoplysning havde til at holde aftenmøder i salen, blev imidlertid inddraget 1853, da publikum støjede og urinerede i porte og gårde.[7]

29. juni 1880 flyttede Opfostringshuset til en ny bygning på Kalkbrænderivej, men hvad der herefter skete med kirkesalen, er uvist. Frelsens Hær lejede lokalet 1887 og åbnede her sit andet korps »Lille David« den 19. okt. – kun godt fem måneder efter oprettelsen af det første danske korps 8. maj. I den forbindelse blev rummet indrettet i overensstemmelse med Hærens

tradition, og det sidste kirkeinventar må derfor senest på dette tidspunkt være blevet flyttet herfra.

Frelsens Hær fraflyttede Store Kongensgade 1948,[8] og lokalet har derefter bl.a. været indrettet som maskinværksted. I dag benyttes salen som fælles- og motionsrum for medlemmerne af den andelsboligforening, der har købt bygningskomplekset.

Begravelsesrettigheder. Stiftelsen i Store Kongensgade har ikke haft rådighed over egen kirkegård. Lemmerne fra Christians Plejehus blev begravet på Garnisons kirkegård,[9] mens Opfostringshuset havde ret til fire årlige begravelser på S. Nikolaj kirkegård. Døde flere, skulle de nedsættes på Assistens kirkegård.

Ved Krigshospitalet i Ladegården blev en student ansat i august 1733 til at holde gudstjenester. Han blev beskikket som præst 19. febr. 1734.[10] og fik 18. marts 1735 tilladelse til at tage mølleren og hans folk fra valkemøllen, som lå nær ved Ladegården, til alters.[11] Kaldet var en overgang forenet med det ved S. Hans Hospital. 1783 fik provsten over Holmens provsti besked om, at præsten ved Christians Plejehus skulle kunne tale så meget tysk, at han kunne klare sygeberettelser for de lemmer, der ikke talte dansk.[11]

Opfostringshuset udgjorde ikke noget selvstændigt kald, men stiftelsen gav præsten ved Vor Frelsers kirke seks rdl. årligt i offer, tre mk. pr. konfirmand og noget ved begravelser. Offeret overførtes 1776 til præsten ved Almindelig Hospital, mens de øvrige poster bortfaldt.[12]

Bygningshistorie. December 1764 købte Christian Carl Pflueg på institutionens vegne et par ejendomme i Store Kongensgade, der strakte sig helt ned til Bredgade (jfr. fig. 155, s. 172). På grundene, den nuværende ejendom Store Kongensgade 108, lå et stort fabriksanlæg, som kunne ombygges til det ny formål. Pflueg leverede tegninger til en ombygning, og efter godkendelse af N.-H.Jardin kunne byggeriet igangsættes med de håndværksmestre, som Pflueg havde valgt – eksempelvis var Johan Christian Conradi murermester og Joseph Zuber tømrermester.[13]

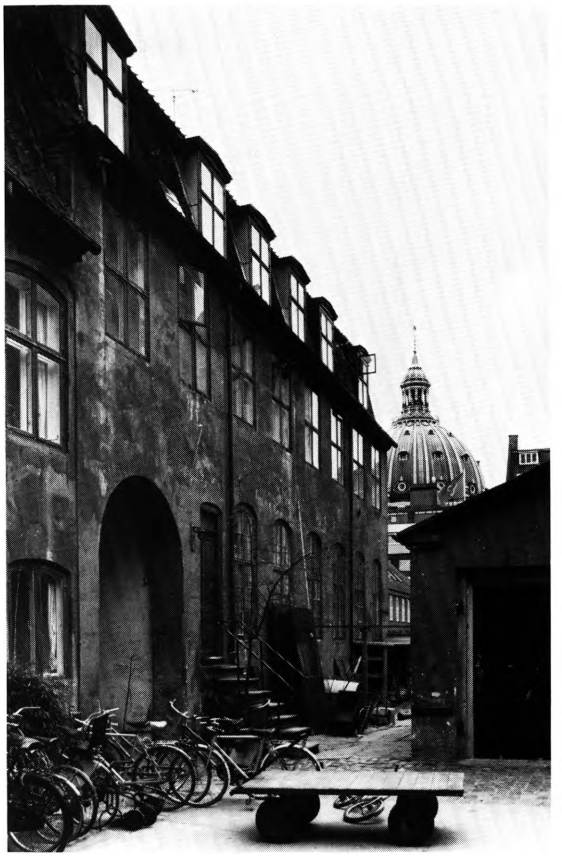

Fig. 176. Bagbygningens nuværende facade til forgården (s. 195). JJF fot. 1985. – *The present facade of the rear building towards the forecourt.*

Til gaden opførtes et nyt forhus (fig. 174), som var under tag i sommeren 1766, men ellers skulle de eksisterende bygninger benyttes i størst muligt omfang, hvilket »er årsagen, hvorfor symmetrien og det zirlige ikke så meget som bekvemmeligheden er blevet søgt og anbragt«.[14] Plejehusets grundplan blev da også næsten identisk med Daemens fabriksanlæg, således som dette er angivet på Geddes kort fra 1757 (fig. 155, s. 172). December 1767 blev lemmerne overflyttet fra Ladegården. Kapellet kunne dog først indvies 28. maj 1769, og byggeregnskabet afsluttes 14. aug. samme år.

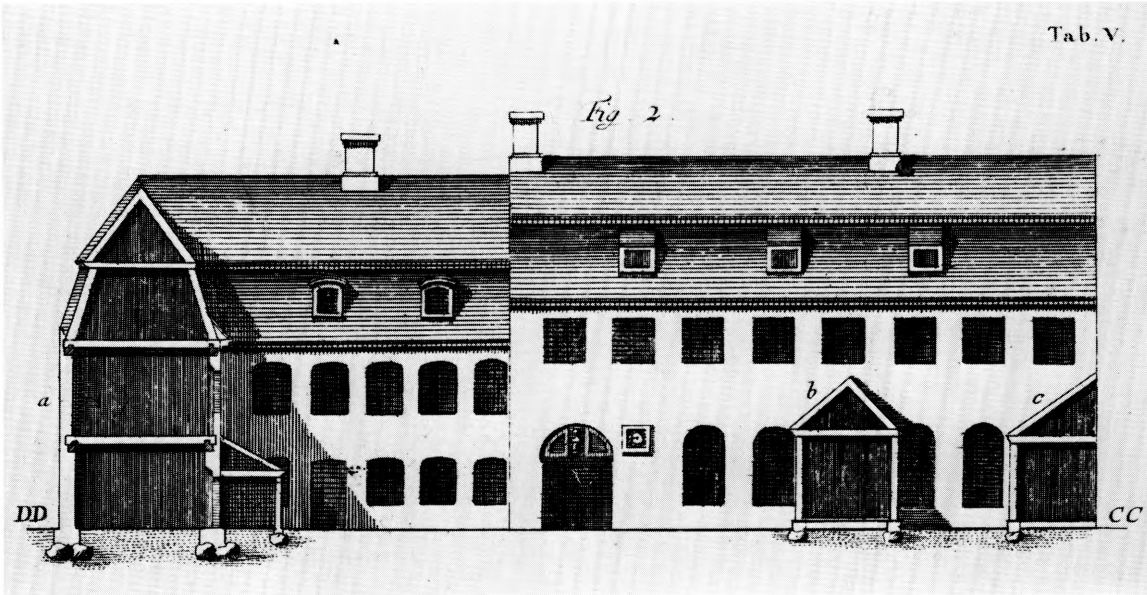

Fig. 177. Bagbygningens facade til forgården. Kirkesalen fandtes til højre for porten (s. 196), efter Pflueg 1765. – *Facade of the rear building towards the forecourt. The Chapel was to the right of the gateway. After Pflueg 1765.*

Det uregelmæssige anlæg (fig. 175) bestod, foruden af nogle småskure, af et forhus og et baghus, hvortil der var føjet nogle lange sidebygninger. Institutionens kapel blev indrettet i baghuset.

Det omfattende bygningskompleks er i dag omdannet til andelsboligforening, men det ydre har ikke gennemgået væsentlige ændringer. Forhuset blev dog forhøjet med en etage 1881-82.

Ydre og grundplan. Når man kom gennem forhusets port, gav kirkesalen sig til kende i bagbygningen til højre for porten, dels gennem de seks høje, rundbuede vinduer og dels ved urskiven umiddelbart ved porten (jfr. fig. 177). Den eneste adgang til den ca. 8 × 14,5 m store sal fandtes i portgennemgangen.

Kirkesalen blev rimeligvis indrettet i en stående bygning, hvilket kan forklare uregelmæsighederne i sydvæggens vestre del (jfr. fig. 178). Da der ikke fandtes kælder under denne del af komplekset, fik kirken en åbenbart tilfredsstillende – skønt ingenlunde imponerende – loftshøjde på ca. 4,5 m. I dag findes en

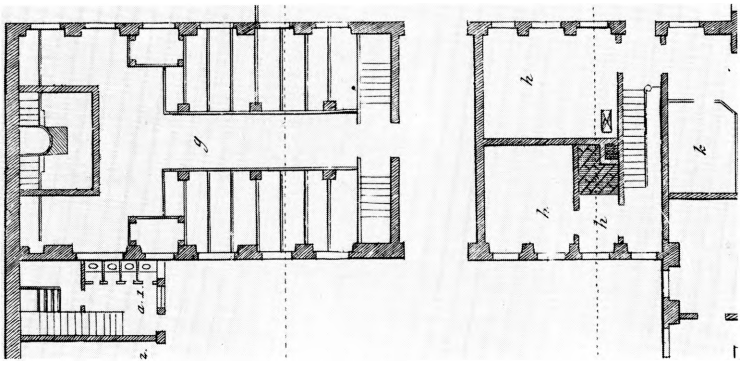

Fig. 178. Kirkens grundplan. 1:300 (s. 196), efter Pflueg 1765. – *Ground-plan of the Chapel.*

kælder, som vel etableredes ved kompleksets ombygning 1881-82.[15]

Indre. I det indre adskilte kirkesalen sig ikke væsentligt fra tidens øvrige institutionskapeller. Rummets længdeakse udnyttedes som symmetriakse (jfr. fig. 178). Et prædikestolsalter blev opstillet ved den sydvestre endevæg, og i den modsatte ende, over indgangsdøren og ved de to langsider, fandtes et tredelt *pulpitur,* som hvilede på seks joniske træsøjler.[16] To af disse blev fornyet 1794 og beklædt med panel.[17] Der var adgang til pulpituret ad to trapper lige inden for døren (jfr. fig. 178). Et orgel var opstillet på pulpiturafsnittet over døren, og på hver af de to sidefløje var indrettet en lukket stol.

Mens den skærmvæg, der skjulte opgangene til prædikestolen, og udsmykningen af denne var udført i træ, var *vægdekorationerne* i øvrigt malede. 1776 gav malermester Lemohn overslag på reparation af et stykke mur, som havde været malet med brystpanel i oliefarve, samt af et stort tæppe, som var malet på muren med limfarve.[12]

Som led i forberedelserne til stiftelsens 100-årsdag 29. juni 1853 ønskede direktionen, at kirken måtte blive festligt dekoreret af malermester Bruus;[18] men i en betænkning 1866 bemærkedes, at kirken ved den lejlighed blot blev noget oppudset, for at vægge og det malede træværk ikke skulle se for afstikkende ud. Gulvene, søjlerne under pulpituret og vinduerne med karme var dog allerede da i en »højst opløst tilstand« og blev derfor ikke rørt.[12]

INVENTAR. *Oversigt.* En del inventar flyttedes til Store Kongensgade fra kirken i Ladegården[19] og er derfor beskrevet i forbindelse med denne (s. 132f.). Større inventarstykker, som f.eks, prædikestolsaltret, blev dog nyanskaffet 1768-69.

Den eneste bevarede genstand er tilsyneladende et træskåret Jahvemonogram fra prædikestolsaltret, som i dag findes i De gamles Bys kirke. Hvornår – eller hvorfra – dette stykke [illegible] dog ikke.

†Prædikestolsalter, (fig. 181), 1768-69. Krigshospitalets kirke i Ladegården havde tilsyneladende ikke et prædikestolsalter, og et sådant må derfor være blevet nyanskaffet. For denne antagelse taler også det forhold, at fig. 181 stammer fra arkitektens eget værk om institutionen.

Alterpartiet blev 1777 beskrevet således: »mod gavlen et alter, hvis tavle er af snedker- og billedhuggerarbejde, ... i altertavlen en prædikestol sirligt malet, siraterne og vaserne på denne indretning er forgyldte, til hver side deraf er et indelukke af gitterværk, hvor indenfor er opgang til prædikestolen«.[12]

Prædikestolsaltret kronedes af en udskåret dekoration med Jahves navn på hebraisk i en trekant, omgivet af tre englehoveder i skyer og stråleglans. **Træskiven* (fig. 180), der måler ca. 70 cm i diameter, er nu i De gamles Bys kirke.

†Altersølv, 1772. I kaptajn Johann Christian von Zieglers testamente var afsat midler til anskaffelse af en *oblatæske* (9 lod 3 kvint) og en *vinkande* (88 lod 2½ kvint) af sølv, som anskaf-

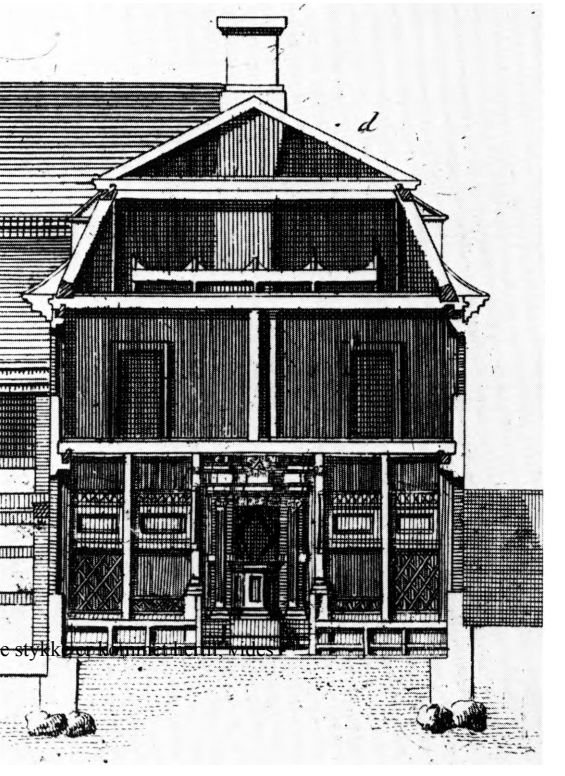

Fig. 179. Snit gennem kirken (s. 197), efter Pflueg 1765. – *Cross-section of the Chapel.*

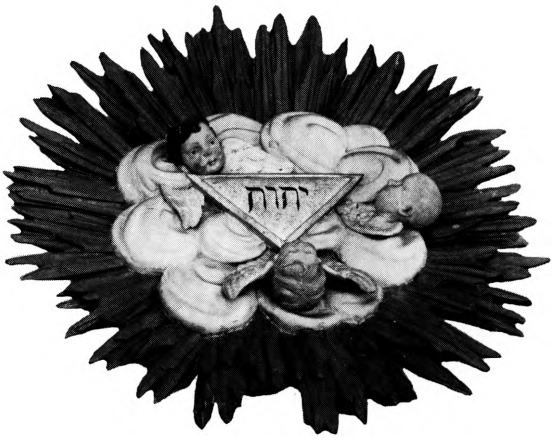

Fig. 180. Bevaret udsmykningsdetalje fra prædikestolsaltret (s. 197). De gamles Bys kirke. NE fot. 1985. – *Preserved ornamental detail from the pulpit-altar.*

fedes 1772 med mandens navn og våben stukket på begge stykker.[20]

†Alterskranke, 1768-69, afbildet på fig. 181,

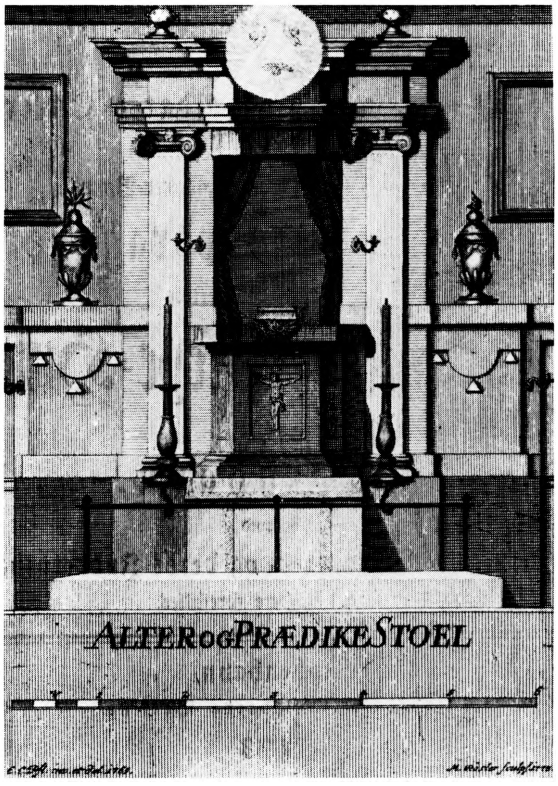

Fig. 181. Prædikestolsaltret efter Pflueg 1765 (s. 197). – *Pulpit-altar.*

men ifølge en synsforretning 1777 skulle jerngelænderet have seks messingknapper.[12]

†Stolestader. Ifølge synet 1777 fandtes på gulvet til begge sider 20 »med døre indlukte« stole. Desuden en *lukket stol* på hver pulpiturarm. Disse oplysninger stemmer ikke helt overens med fig. 178, og den dér viste disponering af inventaret kan derfor næppe være blevet fulgt i detaljer. 1801 havde kirken fire indelukkede stole med døre.[21]

1807 udlåntes de 17 i kirken værende *bænke* til Vor Frue latinske skole, og 1811 tilbageleveredes de 13.[22] 1855 opgav pastor Blædel at benytte kapellet til bibellæsning, da de nødvendige bænke ikke kunne skaffes til veje.[18]

†Pengeblok, 1768-69. Ved kirkens indgang fandtes en faststående tavle med lås og nøgle.[23]

†Ure. 1) 1768-69, opstillet i kirkens nordøstre hjørne, med en *urskive* i facaden til gården (jfr. fig. 177). Solgtes 1777, da det hverken kunne vise rigtigt eller føre slag. 2) 1777. Forstanderen fik derefter besked på at købe et nyt for ca. 40 rdl. fra urmager Halling.[12] Det gamle ur i kirken repareredes 1803, men var 1807 i forstanderens forvaring.[22]

†Orgel, 1768-69. Kirkens positiv var opstillet på pulpituret over indgangen til kirken, og her fandtes det endnu 1796, da noget gitterværk ved instrumentet blev malet blåt.[24]

†Ligbåre, 1768-69. Den ligbåre, som blev overflyttet fra Ladegården, var ubrugelig ved modtagelsen, og en ny må derfor være blevet anskaffet. 1773 havde stiftelsen et smukt *ligklæde* og en ligbåre, som 20-24 af de stærkeste og rørigste invalider, i ordentlig påklædning, bar til Garnisons kirkegård.[9] 1768 havde stiftelsen en *jordpåkastelsesspade.*[17]

†Klokker. Det er vanskeligt at afgøre, hvilke af de mange omtalte klokker, der har været benyttet til ringning til gudstjeneste eller bøn. Dette må dog have været tilfældet for: 1) En gammel, revnet klokke på 11 pund, muligvis støbt af Troschell 1768-69,[25] der 1787 omstøbtes til: 2) Klokkestøber Ritzmann betaltes 1787 for en ny klokke på 15¾ pund, som skulle bruges til at ringe: morgen, middag, aften samt ved bøn og spisning.[17]

KILDER OG HENVISNINGER

CHRISTIANS PLEJEHUS

RA. Forsvarets Arkiver. Ordrebøger 1764-76. – Korrespondancebog 1770-76. – Forestillinger og Kommissionsdokumenter 1765, 1775-87, 1798, 1838-40.
– Regnskaber 1765-81.
KSA: Inventarie- og arkivfortegnelser 1787-1829.
– Diverse regnskabssager 1781-1838.

OPFOSTRINGSHUSET

RA. Regnskaber 1660-ca. 1848. Fattig- og forsørgelsesanstalter, stiftelser og legater 1660-1870: – Opfostringshuset 1781-1800. – Magistratens fattigkasse. Inventarieregnskab 1815.
KSA. Breve og dokumenter 1685-1754, 1775-77, 1806-07, 1852-54, 1862-66, 1873-89. – Regnskaber 1771-83, 1880. – Opfostringshusiana 1753-ca. 1844.
– Kopibøger 1772-73, 1783-99, 1829-77. – Inventarier 1802-45. – Referatprotokol 1841-73.

Litteratur. Underretning om det til gamle Soldaters, Soldater-Enkers samt Fader- og Moderløse Soldaterbørns Pleye og Opdragelse allernaadigst oprettede Christians Pleye-Huus i Kiøbenhavn, 1773 (af Christian Carl Pflueg). – A. T. Høy: Det kongelige Opfostringshus gennem halvandet hundrede Aar 1753-1903. 1903. – Gordon Norrie: Militære børneskoler i København, i HistMeddKbh. 1966 s. 22-80.

Se i øvrigt arkivalier og litteratur for forsvundne københavnske kirker i almindelighed s. 223.

Beskrivelse ved Sven Rask. Redaktionen afsluttet juni 1985.

[1] Indledningen bygger hovedsagelig på de under litteratur anførte værker.

[2] For oplysninger om institutionens forhold i almindelighed henvises til Børge B. Barløse: Det kongelige Christians Plejehus i Egernførde, i Sønderjysk Månedsskrift 1975, s. 78-83.

[3] Fundatsens stk. V.

[4] Udateret koncept til kongen i LASjæll. Direktionen for den alm. Plejeanstalt i København. 1776-81. Voteringer og Koncepter til Direktionens Forhandlinger og Korrespondance.

[5] Breve og dokumenter 1777, samt kopibøger (navnlig 1793). Det er dog muligt, at der lejlighedsvis har været holdt gudstjeneste i kirken. I et testamente begrundes en gave til børnene i Opfostringshuset med, at vedkommende har søgt »deres kirke og ved Jesu nåde nydt alterets sakramenter, hvorved jeg ihukommer min opfostring i den fattige skole i Bergen ...« A. T. Høy: Det Kongelige Opfostringshus gennem halvandet hundrede Aar 1753-1903, 1903, s. 236.

[6] Høy (jfr. note 5), s. 362.

[7] Kopibøger. Ifølge Høy (jfr. note 5) s. 362, var det Foreningen til luthersk Folkeoplysning, der 1852 havde fået tilladelse til at afholde møder i salen.

[8] I. C. Sandbøl, der var leder af 2. korps i 1948, takkes for oplysninger om Frelsens Hærs mødelokaler i almindelighed og om lokalet i Store Kongensgade i særdeleshed, samt for henvisning til fotografi af salen, i Søren Vestergaard: Major H. Chr. Bojsen, 1940. s. 35.

[9] Underretning om det til gamle Soldaters, Soldater-Enkers samt Fader- og Moderløse Soldaterbørns Pleye og Opdragelse allernaadigst oprettede Christians Pleye-Huus i Kiøbenhavn, 1773, (af Christian Carl Pflueg), s. 59.

[10] Fr. Olsen: Ladegaarden udenfor Nørreport i Kjøbenhavn og dens Kirke, i HistMeddKbh., 3. rk., I, 1934-35, s. 135.

[11] LASjæll. Sjællands stifts Provstearkiver: Holmens provsti. Indkomne breve 1623-1818. Pakke IV.

[12] Breve og dokumenter.

[13] Ordrebog 1764-69.

[14] Jfr. note 9, s. 3.

[15] Af en politirapport, vedlagt en byggesag fra 1939 i Københavns bygge- og boligdirektorat, fremgår, at der ikke er foretaget ulovlige bygningsforandringer i mellembygningen siden 1881. Hermed menes vel, at der ikke er foretaget ændringer af de bærende konstruktioner siden ombygningen.

[16] Brandtaksationen 1857.

[17] Rgsk.

[18] Kopibøger.

[19] I den offentlige bekendtgørelse om auktionen over Ladegården i januar 1768 er kirken med sine ornamenter indbefattet, men dette protesterede Plejehusets direktion energisk imod, da det forlængst var blevet bestemt, at kirkens indre skulle føres til Store Kongensgade (Ordrebog 1764-69). Ved Ladegårdens aflevering til rådmand Lunding 17. jan. 1769 overdroges fra kirken kun 10 grønne gardiner, seks stænger og et timeglas, hvilke sager alle var ubrugelige (rgsk.). Ifølge skødet af 8. nov. 1768 solgtes dog også stolestader, prædikestol og alter.

[20] Jfr. note 9, s. 57f.

[21] Brandtaksation.

[22] Inventarier.

[23] Jfr. note 9, s. 56.

[24] Rgsk. Positivet var tilsyneladende stumt i 1880'rne; 1817-30 assisterede kapelmusikus Iver Frederik Bredahl og nogle af hans kolleger ved opførelsen af kantater på stiftelsesdagen, men positivet nævnes ikke som instrument (kopibogen 27. nov. 1830).

[25] Klokkestøber Troschell betales 1769 i alt 53 rdl. 28 sk. i forbindelse med indretningen af Plejehuset (ordrebøger).

CHRISTIAN'S HOSPITAL

The military hospital *Christian's Hospital* (Christians Plejehus) earlier called the Military Hospital, moved from the Granary to Store Kongensgade in 1767. A former factory (fig. 155) was rebuilt for the purpose after plans and drawings by Captain Christian Carl Pflueg. The building complex (fig. 175) accommodated more than five hundred inmates in 1772, more than half were children. The chapel was consecrated on 28th May 1769. Six years later the institution moved into the barracks in Sølvgade, as did *Almindelig Hospital* (the general hospital). The buildings in Store Kongensgade were taken over by the *Home for Boys under Royal Charter* (Kongelige Opfostringshus) and remained in its hands until 1880, although the chapel was only used by the Home once a year in connection with the celebration of Founder's Day. The buildings still stand. They underwent slight alterations in 1881-82, and it was probably then that the chapel was dismantled. A room earlier occupied by the chapel was used by the Salvation Army's second corps »Lille David« between 1887 and 1948.

The chapel consecrated in 1769 was arranged in the traditional manner in an interior measuring c. 8 m × 14.5 m (figs. 178 and 179). The pulpit-altar (fig. 181), probably designed by Pflueg, stood at the south-west partition wall. At the opposite end there was a tripartite gallery with an organ above the main door.

The only surviving relic of the interior is a wooden panel with the carved monogram of Jehovah (fig. 180), now in the chapel of *De gamles By.*

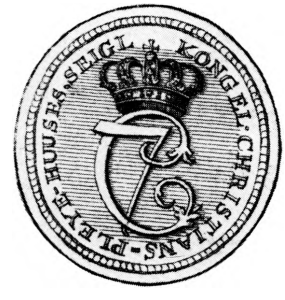

Fig. 182. Christians Plejehus' segl, efter Pflueg 1765. – *The seal of Christian's Hospital.*